

РОЗВИТОК ВИЩОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ НА ПОЛТАВЩИНІ (кінець XIX – початок XX століття)

Русифікаторська політика царського уряду проводилася здебільшого всупереч економічним та культурним потребам національних країн, що входили до складу колишньої Російської імперії. Яскравим прикладом цього є стан розвитку сільського господарства та сільськогосподарської освіти в Україні.

До більшовистського перевороту 1917 року Україна в галузі сільського господарства посідала перше місце серед всіх країн Російської імперії. Проте, тут не було жодного самостійного сільськогосподарського вузу, не враховуючи сільськогосподарського факультету Київського політехнічного інституту, що не був самостійним закладом. Якщо в Росії діяло 8 вищих сільськогосподарських факультетів при вузах, 17 сільськогосподарських та 212 нижчих шкіл, то в Україні існувало лише 4 середні сільськогосподарські школи та 53 нижчі.

Об'єктивний хід суспільного розвитку неминує ставив доконечну потребу поширення сільськогосподарської освіти. Розвиток сільського господарства вимагав усе більшої кількості кваліфікованих спеціалістів.

Необхідним для Полтавщини, як аграрного регіону, стало заснування вищого сільськогосподарського навчального закладу. Перші спроби щодо організації в м.Полтаві вищої сільськогосподарської школи стосуються 90-х років XIX ст.¹ У 1895 році Полтавське губернське земство вперше порушило перед урядом клопотання про організацію в місті сільськогосподарського інституту, але воно не було задоволене. У 1909 році питання про організацію інституту ставилося вдруге. Були навіть виділені кошти (близько 500 тис.крб.), приміщення, земельні ділянки. Але, всупереч здоровому глузду, економічним та культурним інтересам держави це клопотання в черговий раз було відхилено Державною думою.

Датою заснування вищого сільськогосподарського навчального закладу на Полтавщині вважається грудень 1919 р. Саме в цей час було прийнято рішення про відкриття сільськогосподарського факультету при Вищій робітничій школі. У перші роки свого існування факультет не мав постійного приміщення та відповідного обладнання. Основна частина занять проводилася у кабінетах Вищої робітничої школи, частково – у Пролетарському музеї.

У цей період на сільськогосподарському факультеті працювали такі видатні вчені, викладачі, як ботанік Г.С.Оголевець (декан факультету), орнітолог М.І.Гавриленко, метеоролог М.М.Самбікін, ентомолог Д.О.Оглоблін, садовод та дендролог Ф.І.Берглезов, ґрунтознавець О.О.Іллічевський. Ними створено унікальні підручники, колекції, збірники.

Саме ці викладачі сприяли реорганізації згаданого факультету в жовтні 1921 р. у сільськогосподарський технікум (згідно з постановою ЦВК та РНК УРСР технікуми в Україні, до 1931 року вважалися вищими навчальними закладами). Новостворений навчальний заклад мав три відділи: агрономічний, зоотехнічний та садово-городній, на яких навчалася по 50 осіб. На агрономічному факультеті був також і другий курс, де навчалася 29 студентів.

Технікум розміщувався у флігелі тодішньої І-ої чоловічої гімназії і займав вісім кімнат. Власних лабораторій та господарства не було. Бібліотека налічувала лише 30 найменувань книжок. Такий стан матеріальної бази призвів до повної самоліквідації зоотехнічного та садово-городнього відділів (останній став секцією при відділі рільництва). Лише завдяки зусиллям завідувача технікумом Є.Л.Рекала, який переконав губвиконком у необхідності зміцнити матеріальну базу навчального закладу, було ліквідовано загрозу закриття або реорганізації його у 3-річні курси.

Технікум отримав половину другого поверху, флігель та садибу колишньої духовної школи (будівлі по вул. Сковороди, 18). Було створено кабінет зоології, придбано меблі, унаочнення, прилади, книжки, виділено ділянку землі. Але кардинальні зрушення відбулися влітку 1923 року, коли відбулося об'єднання сільськогосподарського технікуму з кооперативним та садово-городньою профшколою.

У Полтавському агрокооперативному технікумі (за абревіатурою тих часів – ПАКТ) навчалася 318 студентів. У 1923 – 1924 році обладнано кабінети і лабораторії: фізики й математики, хімії, ґрунтознавства, зоології, кооперації, сільськогосподарської економіки, геодезії, метеорології, товарознавства, музеї насінництва, садівництва та городництва, споруджено метеорологічну станцію. Бібліотека технікуму на цей час налічувала понад 7 тисяч книжок. ПАКТ мав дендропарк, учбові сад та пасіку, достатню кількість сільськогосподарського реманенту. Для покращення викладання різних дисциплін потрібно було забезпечити технікум кваліфікованими викладачами, зміцнити навчально-виробничу базу. Протягом 1924 – 1925 рр. створено кабінети мінералогії та географії.

Проте, ці роки були позначені однією з найбільших криз в історії технікуму, що призвела до зміни керівництва.

З 1925 р. від губземуправління навчальний заклад отримав господарство Козельщинського монастиря та два сади. Бібліотечний фонд збільшився на 20 тисяч книжок колишнього Полтавського сільсько-господарського товариства.

В наступному році на агрономічному відділенні вперше в Україні за ініціативою професора В.І.Сазанова була створена секція дослідної справи. Дослідне поле і секція дослідної справи стали кращими навчальними допоміжними організаціями технікуму. Вихованці цієї секції відразу ж після закінчення вузу починали працювати в дослідних установах України, зарекомендувавши себе високоосвіченими фахівцями.

Поступово технікум став справжнім центром агрокультурної роботи в регіоні, на базі якого проводилися з'їзди та наради з агрономії та кооперації, сільськогосподарські курси (наприклад, курси підвищення кваліфікації викладачів профшкіл).

У 1925 – 1926 навчальному році тут навчалось 307 студентів, працювало 33 викладачі, серед яких 1 професор. У наступному році відкрито два нових відділення: зоотехнічне та інтенсивних культур. З цього часу закладові присвоюється нова назва – Полтавський сільськогосподарський політехнікум. Головним корпусом вузу стає передане окружним виконкомом приміщення колишнього єпархіального училища (нині корпус економічного факультету). Крім того, політехнікуму надається ряд будівель під гуртожитки та помешкання викладачів.

Успіхам політехнікуму сприяли кваліфіковані викладачі, серед них 4 професори.

На всіх факультетах навчалось 337 студентів; з них на агрономічному – 136, на кооперативному – 127, на зоотехнічному – 34, на відділі інтенсивних культур – 40.

Навчальний процес у цей період тісно переплітається з науково-дослідною роботою. З цією метою організується ряд секцій: економіко-агрономічна, дослідно-рільнича, зоотехнічна і секція інтенсивних культур. Згодом на базі цих секцій був створений загальний науковий гурток.

Частина лабораторій у вузі використовувалася всіма факультетами, а деякі були специфічними – кабінет тваринництва, сільськогосподарської метеорології, часткового рослинництва, зоології та ентомології, селекції, фітопатології, городництва та плодівництва. Найгірше забезпеченими були зоотехнічний та факультет інтенсивних культур.

Для зоотехнічного факультету передбачалося влаштувати лабораторії фізхімії, гістології, мікробіології та епізоотології, зоогієни, ветеринарії, молочарства, загального скотарства, часткового скотарства, технології продуктів скотарства. На інтенсивному факультеті почали створювати лабораторію з переробки садовини та городини, кабінети насінництва, декоративного садівництва, садово-городнього машинознавства та ін.

Основними на факультеті сільськогосподарської кооперації були кабінети колективізації, фахової сільськогосподарської кооперації та товарознавства з технологією. В кабінеті колективізації містилася література з історії та теорії колективізації, сільськогосподарської статистики, землеустрою та організації господарства. Протягом 1927 – 1928 навчального року студентами було обстежено 40 адміністративних районів України щодо існуючих там колективних господарств.

Навчально-допоміжні заклади дослідної секції, до складу якої входили дослідне поле, площею у 8 десятин, кабінет дослідної справи, агрохімічна лабораторія з вегетаційним будинком, проводили серйозну навчально-демонстраційну та науково-дослідну роботу. Програма польових дослідів узгоджувалася з програмою Полтавської дослідної станції, директор якої був головою згаданої секції технікуму.

Кабінет ботаніки проводив досліді по вивченню бур'янів та культурних рослин на спеціальній експериментальній ділянці та польових масивах. Результати досліджень друкувалися в записках технікуму. Вся робота проводилася виключно студентами під керівництвом викладачів під час виконання кандидатських робіт.

Значна робота здійснювалася у кабінеті селекції. У великому селекційно-колекційному розсаднику проводилося сортовипробування та селекція олійних і бобових культур (соя, арахіс, горох, квасоля тощо). Колекційний розсадник налічував 47 сортів сої, з яких 18 докладно вивчені з морфолого-систематичного та фенологічного боку. Сорти збиралися з усієї країни та за кордоном. Для кожного сорту було визначено суми пересічних температур, необхідних для квітування та плодоношення. Передбачалося створення мережі колективних дослідів із соєю в селянських господарствах, для чого були укладені угоди з 150 селянами, які відвідали виставку цієї культури. В хімічній лабораторії визначався вміст жиру й білку в насінні відібраних сортів.

Крім того, детально вивчалися горох, квасоля та кормовий буряк. В 1926 р. на селекційній ділянці було посіяно 120 сортів гороху, вивчено з морфолого-систематичного та фенологічного боку. Велика увага зверталася на селекцію форм гороху, стійких до ураження гороховою зернівкою. Також було висіяно 263 номери квасолі з різних центрів її культури. Багато форм були схрещені; загальна кількість гібридних

форм перевищувала 600. Політехнікум також приймав участь в роботах дослідної станції по селекції кормового буряку.

Робота кабінету економіки сільського господарства у 1927 – 1928 навчальному році передбачала проведення спеціальних економічних експедицій та облікових записів, вивчення організаційних форм великих сільськогосподарських підприємств, типів селянських господарств, географічне розміщення культур, досвіду у цій галузі зарубіжних країн. Створювалася мережа зимових шкіл, проводилися курси-лекції, конференції, консультації населення. В 1927 р. при політехнікумі почав роботу стаціонарний сільськогосподарський музей.

У цей період політехнікум мав чотири господарства: Полтавську садово-городню ферму, Чутівське, Козельщинське і колишнє Горбанівське господарство. Загальна земельна площа господарств становила 854 десятин 2063 кв.саженів. Між окремими господарствами вона розподілялася таким чином: Полтавська садово-городня ферма займала 64 д. 1800 кв.с., Чутівське господарство – 362 д. 103 кв.с., Козельщинське – 300 д.130 кв.с., Горбанівське – 128 д. 30 кв.с.

Таким чином, за короткий період свого існування Полтавський сільськогосподарський політехнікум, зміцнюючи матеріальну базу та удосконалюючи навчальний процес, перетворився в міцну краєву вищу сільськогосподарську школу із структурою та цільовою установкою, що виникли з потреб краю із розвинутим та диференційованим сільським господарством. Тому цілком природним було прагнення до реорганізації її в сільськогосподарський політехнічний інститут, що відповідало б потребам регіону.

У січні 1928 року політехнікуму передається будівля колишньої духовної семінарії (нині перший навчальний корпус). Починається її перебудова, яка тривала до 1930 року. На цьому закінчується один з найбільш плідних періодів в історії розвитку вищої сільськогосподарської освіти на Полтавщині.

З жовтня 1929 року політехнікум отримує сучасну назву – Полтавський сільськогосподарський інститут. В цей час до нього приєднується Полтавський індустріальний, Полтавський землевпорядчий, Червоноградський та Ерастівський сільськогосподарські технікуми ². Все це красномовно свідчить про певний авторитет інституту, його роль у становленні і зростанні вищої аграрної школи України.

¹Записки Полтавського сільськогосподарського політехнікуму. –Т.1. – Полтава, 1927.

²Полтавський ордена трудового червоного прапора сільськогосподарський інститут. – Полтава, 1990.

Віктор САМАРСЬКИЙ
Опішнє

ГОНЧАРНЕ ВИРОБНИЦТВО В НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ кінця XIX – початку XX століття

Вивчення культури народу, його мистецьких традицій є одним з основних напрямів у пізнанні історії народу взагалі. Всебічна характеристика народної культури, науковий аналіз її розвитку та функціонування можливі лише на основі спеціальних досліджень усіх її складових. Гончарний промисел є однією з найдавніших і найважливіших складових культури. У традиційному гончарному виробництві чітко відображаються етнічні процеси давнини, еволюційний розвиток людства. Гончарні вироби мали широке використання у всіх компонентах традиційно-побутової культури.

Гончарне виробництво на території південної України не мало значного розвитку. Але гончарний промисел на півдні України існував і тому варто звернути на це увагу. Тим більше, що поклади необхідної для розвитку гончарства глини були досить значними. І безперечно, гончарство Півдня мало свою специфіку. В першу чергу, це характеризувалось тим, що, крім українського населення, значну частину жителів складали представники інших національностей: німці, болгары, чехи, серби, татари. Особливо значного розвитку гончарне виробництво набуло серед німецьких колоністів.

Постійна потреба населення в глиняному посуді, особливо в сільській місцевості, зумовила виникнення гончарного промислу в південних губерніях. Але невелика кількість і дороговизна дерева, яке використовували для випалювання гончарних виробів, не дозволяли налагодити його виробництво. Тому, крім виробів місцевого виробництва, у використанні було багато привізного гончарського посуду. Чималу частину серед виробів, що виготовлялися на Півдні України складав посуд, що не